

2.4 De Zaanse Schans

In 2006 bestaat de Zaanse Schans officieel 45 jaar. In 1961 werd het bestuur van de stichting Zaanse Schans geïnstalleerd in de raadzaal van het gemeentehuis van Zaandam. Niemand van dat nieuwe bestuur had destijds het idee dat het Zaanse buurtje zou uitgroeien tot een toeristische trekpleister met een miljoen bezoekers per jaar. „Een typische Zaanse oplossing voor een Zaanse probleem. Ingegeven door het feit dat er in de Zaanstreek geen industrieterreinen waren.“ Zo omschreef architect Jaap Schipper, de geestelijke vader van de Zaanse Schans, het besluit van destijds om een Zaanse houtbouwreservaat te stichten in de Kalverpolder. Het idee om door sloop bedreigde panden te redden van de ondergang dateert al van vlak na de oorlog. In de Zaanstreek stonden de fabrieken vrijwel allemaal aan de Zaan, omringd door woonhuizen.

„Na de oorlog wilde de industrie uitbreiden, maar er was geen ruimte. Dus moesten er woningen, pakhuizen, schuren worden gesloopt. We wilden ze echter graag behouden en zo is het idee ontstaan om ze te verplaatsen.“

Verplaatsing van belangwekkende historische panden bleek de enige manier om ze voor het nageslacht te behouden. Men was unaniem van mening dat het stichten van een reservaat de beste oplossing zou zijn. Op een nader te bepalen plek zou een historisch buurtje moeten verrijzen waarin alle soorten van Zaanse houtbouw konden worden verenigd. Liefst ook in de vorm van de klassieke dorpsstructuur met grote panden langs de Zaan en kleinere woningen langs de wat lager gelegen paden. Voor dit ambitieuze plan kwam echter alleen een groot, onbebouwd stuk terrein in aanmerking.

Na veel onderzoek bleek de huidige plek in de Kalverpolder het meest geschikt. De Zaanse Schans dankt zijn naam aan de verdedigingschans die in de directe nabijheid in 1574 door Zaanse troepen werd opgeworpen om de Spaanse troepen tegen te houden.

In 1961 ging de bouw van de Schans daadwerkelijk van start. Dat leidde in de jaren zestig regelmatig tot spectaculaire transporten van complete panden over de weg of via het water. Schipper stond vanaf het begin een typisch Zaanse woonbuurt voor ogen met de karakteristieke opbouw met paden en wegslootjes. „Zo is de Zaanse Schans ook tot stand gekomen, als een normale woonbuurt en bepaald niet als een openluchtmuseum. In feite is de Schans te vergelijken met de binnenstad van Amsterdam die enige jaren geleden door de overheid tot beschermd

Museum Het Noorderhuis

stadsgezicht is verklaard. Ook daar zijn alle panden bewoond." In de loop van de jaren zeventig werd de Schans voltooid. „De boel was volgebouwd en de centen waren op." Momenteel telt de Schans 24 woningen, acht molens, zeven pakhuizen, één theekoepel en twee siertuinen.

Dat het reservaat van Zaanse houtbouw ooit zou uitgroeien tot een internationale toeristische trekpleister is nooit bij Schipper opgekomen. „Dat was ook niet de doelstelling. We wilden alleen de bedreigde panden veilig stellen. Niemand van ons had verwacht dat hier toeristen naar toe zouden komen. Dat blijkt ook wel toen in de jaren zestig een parkeerterrein moest worden aangelegd voor de bezoekers. Daar had den

Museumwinkelje Albert Heijn

we niet op gerekend." Inmiddels lopen er per jaar een miljoen bezoekers rond, waarvan tachtig procent uit het buitenland. Het reilen en zeilen van het buurtje is in handen van de stichting Zaanse Schans die een overkoepelend orgaan vormt voor de bewonersvereniging, de ondernemersvereniging, het Zaans Museum en Vereniging de Zaanse Molen. In het woonwerkbuurtje zijn verschillende woningen en pakhuizen ingericht als musea, restaurants en werkplaatsen voor oude ambachten. Overigens heeft de Zaanse Schans een tegenhanger. Op het eiland Kizhi in het Onegameer, ten noorden van Sint Petersburg, is eveneens een reservaat van verplaatste houten panden en kerken die elders werden bedreigd.

Het museumwinkelje van Albert Heijn
Hoe onwaarschijnlijk het ook klinkt, ook Albert Heijn is ooit heel klein begonnen. In 1887 werd in het dorp Oostzaan, onder de rook van Amsterdam, de basis gelegd voor het latere kruideniersimperium.

In dat jaar nam de 22-jarige Albert Heijn het kruidenierswinkelje over van Jan Heijn Simonsz. en begon voor zichzelf. Een winkelje van nauwelijks twaalf vierkante meter vloeroppervlakte. Daar verkocht hij waren als peulvruchten, graan, gort, kandij, zoethout, rookwaren en thee.

Op de Zaanse Schans te Zaandam, Kalverringdijk 5, geeft het museumwinkelje van Albert Heijn een goed beeld hoe het er in 1887 moet hebben uitgezien met tal van antieke voorwerpen en kruidenierswaren als kaasstremsel, thee, tabak en peulvruchten. Voor de goede orde: het winkelje op de Zaanse Schans is niet het oorspronkelijke pandje uit de Oostzaanse Kerkbuurt waarmee het allemaal begon.

Het winkelje op de Zaanse Schans is een reconstructie, opgebouwd uit twee verschillende houten huisjes: het winkelgedeelte stamt uit 1850 en is afkomstig van de Oostzijde 87 te Zaandam en was oorspronkelijk een filiaaltje van de Coöperatieve Verbruiksvereniging Zaanstreek. Het woonhuis achter de winkel dateert uit 1750 en komt uit Westzaan.

Museum Het Noorderhuis

Het Zaanse koopmanshuis Het Noorderhuis aan de Kalverringdijk, gebouwd in 1670, stond oorspronkelijk in Zaandijk en werd in 1970 verplaatst naar de Zaanse Schans. In 1972 werd Het Noorderhuis door koningin Juliana geopend als museum/woonhuis. Het voorste gedeelte van het pand is ingericht als museum met tal van meubels, kostuums, schilderijen en gebruiksvorwerpen die een fraai beeld geven van het wonen en leven van een Zaanse koopmans-

familie in de 19^e eeuw. Centraal daarbij staan de kostuumpoppen die gekleed zijn in oorspronkelijke Zaanse klederdracht, compleet met rokken en jasjes van linnen, wollen of zijden damaststoffen in prachtige kleuren.

Uiteraard ontbreekt daarbij de bekende Zaanse kap niet. Het huis is in de loop der eeuwen meerdere keren van uiterlijk veranderd. Zo werd in 1725 de achterkamer aangebouwd, waarna het huis in 1750 werd uitgebreid met een portaal en een luchthuis. In 1800 liet eigenaar Jan van Bergen het nogmaals vergroten en verfraaien.

Daarbij werd het onderste deel van de houten voorgevel vervangen door steen en kreeg de voorkamer een nieuw uiterlijk door de betimmering in empire-stijl.

Bij de laatste verbouwing in 1914 werd onder meer het versierde bovenlicht (afkomstig van een gesloopte directeurswoning) boven de voordeur aangebracht. Op het bord daarboven zijn de namen te lezen van de opeenvolgende eigenaren.

Bakkerijmuseum 'In de Gecroonde Duyvekater' Het bakkerijmuseum aan het Zeilenmakerspad is gevestigd in een 17^e-eeuws pand. Het stamt uit 1658, was aanvankelijk een woonhuis maar werd in 1753 verbouwd tot bakkerij.

Bijna twee eeuwen, tot 1956, zijn de ovens in gebruik geweest. Het gehele complex, bestaande uit woonhuis, winkel, bakkerij, meelschuur en mothok, is in 1970 vanuit Zandijk overgebracht naar de Zaanse schans.

Het museum is een waar eerbetoon aan het oude bakkersgilde. De winkelinventaris dateert uit de 19^e eeuw en herbergt een scala aan lekkernijen als chocolade, marsepein, speculaas, taai taai en duivekater. De bakkerij, compleet met stenen zaagseloven, bevat een grote verzameling antieke voorwerpen voor het bakken van brood en het maken van suikerwerk, als ook koekplanken, receptenboekjes, koektrommels en beschuitvaten. Boven de voordeur van de winkel is een houten duivekater aangebracht, een bekende Zaanse zoete broodsoort die vooral in trek is tijdens Kerstmis en Pinksteren.

Een ander typisch oud-Zaans bakkersproduct was de befaamde 'luilakbol', een ware traktatie belegd met radijs, alleen verkrijgbaar op de vroege luilakmorgen, de dag voor Pinksteren.

Museum van het Nederlandse Uurwerk

Het pand waarin het Museum van het Nederlandse Uurwerk is gevestigd, is het laatste huis dat naar de Zaanse Schans is overgebracht. Het bedrijfspand met woning, gebouwd in de tweede helft van de 17^e eeuw, stond oorspronkelijk aan de Dorpsstraat in Assendelft en ging op de Schans een nieuw leven tegemoet als museum. Het werd op 3 februari 1976 officieel geopend door prins Claus. De schitterende collectie uurwerken biedt een prachtig beeld van bijna vijfduizend jaar tijdmeting, vanaf de Egyptische zonnewijzers en waterklokken tot tafelklokken, voorname staande horloges, staartklokken en uiteraard Zaanse (stoeltjes)klokken. Dat de aandacht voor een deel uitgaat naar het Zaanse uurwerk is bepaald niet toevallig. Vooral in de 18^e eeuw genoten de Zaanse uurwerkmakers naam en faam en maakte de Zaanstreek een belangrijk deel uit van de Hollandse uurwerkmakerij. Naast de vele uurwerken herbergt het museum ook een uitgebreide verzameling gereedschappen en andere hulpmiddelen waar de uurwerkmaker van toen zich mee omringde.

